

سرشناسه:	عیوضی، محمدرحیم، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور:	درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران / محمدرحیم عیوضی، محمدجواد هراتی؛ تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری:	۲۲۴ ص
شابک:	978 - 964 - 531 - 355 - 3
فروست:	مجموعه انقلاب اسلامی، ۴۷
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه
موضوع:	ایران - تاریخ - جمهوری اسلامی - ۱۳۵۷ - علل
موضوع:	ایران - تاریخ - جمهوری اسلامی - ۱۳۵۸
موضوع:	ایران - سیاست و حکومت - ۱۳۵۸ - آینده‌نگری
موضوع:	ایران - تاریخ - قرن ۱۴
شناسه افزوده:	هراتی، محمدجواد، ۱۳۵۶ -
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
رده‌بندی کنگره:	DSR ۱۵۵۱ / ع ۹ د ۴۳ ۱۳۹۰
رده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۰۸۳
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۲۴۲۹۰۴۸

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه نظرات خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

نمابر: ۷۷۴۷۲۴۰ - ۰۲۵۱

شماره تلفن واحد ارزیابی علمی: ۷۷۴۹۹۱۹ - ۰۲۵۱

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: arzyabi@maaref.ac.ir

درآمدی تحلیلی بر
انقلاب اسلامی ایران
(ویراست دوم)

دکتر محمد رحیم عیوضی
(دانشیار دانشگاه بین‌المللی امام خمینی ره)

دکتر محمد جواد هراتی
(استادیار دانشگاه بوعلی سینا)

مجموعه انقلاب اسلامی

۴۷

درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران (ویراست دوم)

نویسندگان: دکتر محمد رحیم عیوضی و دکتر محمد جواد هراتی

تدوین: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

ناشر: دفتر نشر معارف

ویراستار: امیرعباس رجبی

بازبین‌نهایی: سید سعید روحانی

صفحه‌آرا: صالح زارع

چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۰ / ۱۰۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۲۰۰ تومان

شابک: ۳ - ۳۵۵ - ۵۳۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

قم: ۱. خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۵، تلفن و نمابر ۷۷۴۴۶۱۶؛

۲. خیابان شهدا، روبه‌روی دفتر مقام معظم رهبری، تلفن ۷۷۳۵۴۵۱، نمابر ۷۷۴۲۷۵۷؛

تهران: خیابان انقلاب اسلامی، چهارراه کالج، جنب بانک ملت، شماره ۷۱۵، تلفن ۸۸۹۱۱۲۱۲، نمابر ۸۸۸۰۹۳۸۶؛

پخش پکته: تهران، خیابان حافظ، نرسیده به چهارراه کالج، نبش کوچه بامشاد، پلاک ۵۲۵، تلفن ۵ - ۸۸۹۴۰۳۰۳

سخن آغازین

تحولات اجتماعی چنانچه در ابعاد وسیع فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی صورت پذیرد، انقلاب نام می‌گیرد و خود را از سایر تحولات اجتماعی متمایز می‌کند. به همین دلیل، این تحولات بنیادین که کمتر در جوامع رخ می‌دهند، شایسته بررسی و تحلیل‌اند.

انقلاب اسلامی ایران افزون بر اینکه تحولی بنیادین در عرصه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است، انقلابی است دینی برپایه تفکر شیعی که آن را از سایر انقلاب‌ها جدا می‌سازد. در واقع به دلیل همین ویژگی این انقلاب است که نظریه‌پردازان موجود نتوانسته‌اند این انقلاب را به‌درستی تحلیل کنند.

انقلاب اسلامی ایران را می‌توان با رهیافت‌های متفاوتی بررسی کرد: رهیافت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تاریخی. این در حالی است که در منابع مختلف به‌صورت تکره‌یافتی یا ترکیبی از رهیافت‌ها به بررسی انقلاب اسلامی پرداخته‌اند.

اثر پیش‌رو ویراست دوم کتاب *درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران* است که به قلم استادان ارجمند آقای دکتر محمدرحیم عیوضی، دانشیار دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) و آقای دکتر محمدجواد هراتی، استادیار دانشگاه بوعلی سینا از اساتید درس ریشه‌های انقلاب اسلامی که دارای آثار ارزشمندی در حوزه مطالعات انقلاب اسلامی می‌باشند، نگارش یافته است. این کتاب شیوه‌ای جدید برای تحلیل انقلاب اسلامی است که در آن تلاش شده تا پیشینه تاریخی انقلاب اسلامی و مسائل بعد از آن در قالب چالش میان دو الگوی «شبه‌ترقی

غرب‌گرا» و «تعالی اسلامی» مورد تحلیل قرار گیرد که نگاهی است براساس رهیافت هویت و استقلال در تحلیل مسائل مختلف تاریخ معاصر ایران، به‌ویژه تحولات قبل و بعد از انقلاب اسلامی. افزون بر این، آینده انقلاب اسلامی و چالش‌های پیش‌روی آن نیز از مباحث جدیدی است که در این کتاب مورد توجه قرار گرفته است.

ویراست دوم، پس از مراحل ارزیابی ازسوی صاحب‌نظران و استادان درس انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن و برگزاری جلسه نقد و نیز انجام اصلاحات ساختاری و محتوایی ازسوی مؤلفان محترم، آماده شده است.

گروه انقلاب اسلامی معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی ضمن قدردانی از تلاش نویسندگان محترم، از همه اساتید و صاحب‌نظران از جمله دکتر منوچهر محمدی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد نوروزی، دکتر مصطفی ملکوتیان، دکتر یعقوب توکلی، دکتر محمد شفیعی‌فر، آقای عباس سلیمی‌نمین، دکتر مرتضی شیرودی، دکتر علی اخترشهر و ... که با ارسال نظرات خود و شرکت در جلسات نقد، ما را در اصلاح و آماده کردن کتاب برای ویراست دوم یاری رساندند، تشکر می‌نماید. و نیز از ویراستار محترم امیرعباس رجبی و همه همکاران خدمات پژوهشی معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی که در مراحل مختلف تدوین این کتاب ما را یاری رساندند، سپاسگزاری می‌نماید.

امیدواریم کتاب حاضر اثری سودمند برای استادان و دانشجویان محترم باشد و فرهیختگان ارجمند نیز با بیان نظرها و دیدگاه‌های خود ما را در تولید آثاری مطلوب یاری رسانند.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

گروه انقلاب اسلامی

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
فصل اول: تعریف مفاهیم و عوامل شکل‌گیری انقلاب‌ها (۱۷-۳۰)	
اهداف	۱۹
مقدمه	۱۹
الف) چیستی انقلاب	۱۹
ب) تعاریف مختلف از انقلاب	۲۰
ج) گونه‌های مختلف انقلاب	۲۱
د) خصوصیات انقلاب‌ها	۲۲
ه) تفاوت انقلاب با مفاهیم مشابه اجتماعی	۲۳
یک. کودتا	۲۳
دو. جنبش	۲۴
سه. اصلاح	۲۴
چهار. شورش	۲۵
و) شرایط اجتماعی و بسترهای روان‌شناختی پیدایی انقلاب	۲۵
یک. نارضایتی عمیق از وضع موجود	۲۶
دو. ظهور و گسترش ایدئولوژی‌های جدید و جایگزین	۲۶
سه. گسترش روحیه انقلابی	۲۷
چهار. رهبری و نهادهای بسیج‌گر	۲۷
چکیده	۲۸
پرسش	۲۹
برای پژوهش	۲۹
برای مطالعه بیشتر	۲۹

فصل دوم: وضعیت اروپا و ایران در اواخر قرن نوزدهم و شکل‌گیری الگوهای

شبیه‌ترقی غرب‌گرا و تعالی اسلامی

(۳۱ - ۴۸)

۳۳	اهداف
۳۳	مقدمه
۳۴	الف) نگاهی به وضعیت اروپا در قرن نوزدهم
۳۴	یک. پیشرفت فناوری و نیاز اروپا به منطقه نفوذ و ادامه سیاست استعماری
۳۵	دو. تحولات سیاسی و ضعف کشورهای اسلامی در برابر غرب
۳۶	ب) وضعیت ایران در قرن نوزدهم
۳۶	یک. ساختار اجتماعی و قدرت سیاسی در ایران
۳۸	دو. وضعیت اقتصادی ایران
۳۹	ج) گسترش روابط ایران و غرب و بررسی علل عقب‌ماندگی ایران
۴۱	یک. الگوی شبیه‌ترقی غرب‌گرا
۴۴	دو. الگوی تعالی اسلامی
۴۶	چکیده
۴۶	پرسش
۴۶	برای پژوهش
۴۷	برای مطالعه بیشتر

فصل سوم: چالش الگوی شبیه‌ترقی غرب‌گرا و تعالی اسلامی در عصر مشروطه

(۴۹ - ۶۰)

۵۱	اهداف
۵۱	مقدمه
۵۲	الف) جنگ‌های ایران و روسیه و فتوای جهاد
۵۴	ب) نهضت تنباکو
۵۴	ج) از جنبش عدالت‌خانه تا نهضت مشروطیت
۵۶	د) حاکمیت شبیه‌ترقی غرب‌گرا و بازگشت استبداد و تشدید وابستگی
۵۹	چکیده
۶۰	پرسش
۶۰	برای پژوهش
۶۰	برای مطالعه بیشتر

فصل چهارم: عصر پهلوی، شبیه‌ترقی غرب‌گرا و باستان‌گرایی

(۶۱ - ۸۲)

۶۳	اهداف
----	-------

۶۳	الف) شبه ترقی غرب گرا و الگوی باستان گرایی در عصر پهلوی اول
۶۳	یک. ساختار سیاسی (استبداد)
۶۴	دو. تحمیل تغییرات اجتماعی - اقتصادی متنافر با بافت اجتماعی ایران
۶۷	سه. هویت سازی و باستان گرایی
۶۹	ب) شبه ترقی غرب گرا و الگوی باستان گرایی در عصر پهلوی دوم
۷۰	یک. اقدامات پهلوی دوم و تحمیل تغییرات اجتماعی
۷۴	دو. ساختار سیاسی
۷۸	سه. هویت سازی، الگوی باستان گرایی
۷۹	چهار. پارادوکس های هویت در عصر پهلوی
۸۱	چکیده
۸۲	پرسش
۸۲	برای پژوهش
۸۲	برای مطالعه بیشتر

فصل پنجم: روند تکاملی الگوی پیشرفت و تعالی و شکل گیری انقلاب

(۱۱۴ - ۸۳)

۸۵	اهداف
۸۵	مقدمه
۸۶	الف) فرایند تکامل الگوی پیشرفت و تعالی در عصر پهلوی
۸۷	یک. الگوی پیشرفت و تعالی در دوره پهلوی اول
۸۸	دو. الگوی پیشرفت و تعالی در دوره پهلوی دوم
۸۹	۱. جنبش ملی شدن صنعت نفت
۹۰	۲. رویارویی یا اندیشه شبه ترقی پهلوی دوم (دهه ۱۳۳۰)
۹۲	۳. قیام پانزدهم خرداد
۹۵	۴. تبیین نظریه حکومت اسلامی و ولایت فقیه
۹۶	ب) فرایند بسیج سیاسی و وقوع انقلاب اسلامی در سال های ۵۶ و ۵۷
۹۸	یک. مرحله تظاهرات در سطح محلی (از دی ماه ۵۶ تا تیر ۵۷)
۹۹	دو. مرحله گسترش تظاهرات مردمی در سطح کشور (مرداد تا مهر ۵۷)
۱۰۰	سه. مرحله اعتصابات و تظاهرات گسترده (مهر تا آذر ۵۷)
۱۰۲	چهار. مرحله سرنوشت ساز و کنش های جمعی (آذر تا بهمن ۵۷)
۱۰۴	ج) احزاب و جریان های فکری در آستانه انقلاب اسلامی
۱۰۵	یک. حزب توده
۱۰۶	دو. سازمان چریک های فدایی خلق ایران
۱۰۷	سه. جبهه ملی ایران

۱۰۸.....	چهار. نهضت آزادی ایران.....
۱۱۰.....	پنج. سازمان مجاهدین خلق.....
۱۱۱.....	شش. هیئت‌های مؤتلفه اسلامی.....
۱۱۲.....	چکیده.....
۱۱۳.....	پرسش.....
۱۱۳.....	برای پژوهش.....
۱۱۳.....	برای مطالعه بیشتر.....

فصل ششم: انقلاب اسلامی؛ هویت‌خواهی و استقلال‌طلبی

(۱۱۵ - ۱۳۰)

۱۱۷.....	اهداف.....
۱۱۷.....	مقدمه.....
۱۱۸.....	الف) مبانی هویت‌خواهی و استقلال‌طلبی انقلاب اسلامی در آرای امام خمینی رهبر
۱۲۱.....	ب) مبانی انقلاب اسلامی در شعارهای مردم.....
۱۲۲.....	ج) نقد و ارزیابی نظریه‌های انقلاب براساس هویت انقلاب اسلامی.....
۱۲۴.....	یک. تداوم اسکاچپول (نظریه دولت تحصیلدار).....
۱۲۵.....	دو. جیمز دیویس (نظریه توقعات فزاینده).....
۱۲۷.....	سه. میشل فوکو (نظریه فرهنگی انقلاب).....
۱۲۹.....	چکیده.....
۱۳۰.....	پرسش.....
۱۳۰.....	برای پژوهش.....
۱۳۰.....	منابع برای مطالعه بیشتر.....

فصل هفتم: تحلیلی بر تحولات دوران تثبیت و تداوم انقلاب اسلامی

(۱۳۱ - ۱۵۴)

۱۳۳.....	اهداف.....
۱۳۳.....	مقدمه.....
۱۳۴.....	الف) دوره: تثبیت نظام.....
۱۳۴.....	یک. چالش حفظ و بقای انقلاب و نظام جدید در برابر موانع داخلی (۵۹ - ۵۷).....
۱۳۷.....	دو. چالش حفظ و بقای انقلاب در برابر موانع داخلی و خارجی (۶۷ - ۵۹).....
۱۴۰.....	ب) دوره تداوم انقلاب اسلامی.....
۱۴۲.....	یک. گفتمان سازندگی و توسعه اقتصادی.....
۱۴۴.....	۱. تحولات فرهنگی.....
۱۴۶.....	۲. تحولات اقتصادی.....
۱۴۷.....	دو. گفتمان اصلاحات و توسعه.....

سه. گفتمان عدالت.....	۱۴۹
چهار. تحلیلی از جریان های فکری انحرافی در نظام.....	۱۵۰
چکیده.....	۱۵۱
پرسش.....	۱۵۲
برای پژوهش.....	۱۵۲
برای مطالعه بیشتر.....	۱۵۳

فصل هشتم: دستاوردهای انقلاب اسلامی

(۱۷۲ - ۱۵۵)

اهداف.....	۱۵۷
مقدمه.....	۱۵۷
الف) دستاوردهای انقلاب اسلامی در سطح داخلی.....	۱۵۸
یک. دستاوردهای سیاسی.....	۱۵۸
۱. سرنگونی نظام شاهنشاهی و استقرار حاکمیت الهی.....	۱۵۸
۲. افزایش بینش و مشارکت سیاسی مردم.....	۱۶۰
۳. استقلال و دگرگونی اصول سیاست خارجی.....	۱۶۰
دو. دستاوردهای فرهنگی.....	۱۶۱
۱. نفی مظاهر فرهنگی غرب و مقابله با تهاجم فرهنگی.....	۱۶۱
۲. عمومی شدن آموزش و ارتقای سطح علمی جامعه.....	۱۶۲
۳. ارتقای جایگاه زن در اجتماع.....	۱۶۲
۴. ایجاد روحیه خودباوری.....	۱۶۳
ب) دستاوردهای انقلاب اسلامی در سطح نظام بین الملل.....	۱۶۳
یک. دستاوردهای فرهنگی.....	۱۶۴
۱. ترویج فرهنگ مردم سالاری دینی.....	۱۶۴
۲. ترویج فرهنگ استقلال خواهی و استکبارستیزی.....	۱۶۴
۳. فرهنگ سازی درباره وحدت تمدنی جهان اسلام.....	۱۶۵
۴. احیای نقش جنبش های آزادی بخش.....	۱۶۶
دو. دستاوردهای سیاسی در سطح بین المللی.....	۱۶۸
۱. تأثیر بر شکل گیری برخی جریان ها و گروه های سیاسی.....	۱۶۸
۲. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر راهبرد قدرت های بزرگ.....	۱۷۰
چکیده.....	۱۷۱
پرسش.....	۱۷۲
برای پژوهش.....	۱۷۲
برای مطالعه بیشتر.....	۱۷۲

فصل نهم: آینده انقلاب اسلامی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها

(۲۰۸ - ۱۷۳)

اهداف.....	۱۷۵
مقدمه.....	۱۷۵
الف) فرصت‌های پیش‌روی انقلاب و نظام جمهوری اسلامی.....	۱۷۶
یک. فرصت‌های داخلی.....	۱۷۶
۱. مردمی بودن.....	۱۷۶
۲. پیشرفت‌های علمی و فناوری.....	۱۷۷
دو. فرصت‌های بین‌المللی.....	۱۷۷
۱. افول هژمونی آمریکا.....	۱۷۷
۲. آینده جمعیت و جایگاه مسلمانان.....	۱۷۹
۳. بحران‌های اقتصاد جهانی.....	۱۸۰
۴. ناکارآمدی سازمان‌های بین‌المللی.....	۱۸۱
۵. پتانسیل‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران.....	۱۸۲
۶. محدود شدن فرصت استفاده از زور (قدرت نظامی).....	۱۸۴
۷. بیداری اسلامی در کشورهای منطقه خاورمیانه.....	۱۸۵
ب) چالش‌های پیش‌روی انقلاب اسلامی.....	۱۸۵
یک. چالش‌های داخلی.....	۱۸۶
۱. تهاجم فرهنگی.....	۱۸۶
۲. اشاعه جدایی دین از همه ساحت‌های زندگی اجتماعی (سکولاریسم).....	۱۸۷
۳. نابرابری اجتماعی.....	۱۸۸
۴. مشکلات اقتصادی.....	۱۸۹
۵. علوم انسانی.....	۱۸۹
دو. چالش‌های بین‌المللی.....	۱۹۱
۱. تحریم‌ها.....	۱۹۱
۲. مسئله هسته‌ای.....	۱۹۲
۳. جهانی‌سازی.....	۱۹۳
۴. جنگ نرم.....	۱۹۴
چکیده.....	۲۰۶
پرسش.....	۲۰۶
برای پژوهش.....	۲۰۶
برای مطالعه بیشتر.....	۲۰۷

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران همواره کانون توجه سیاستمداران، صاحب‌نظران علوم اجتماعی، مردم و گروه‌های مختلف در جهان بوده است. این انقلاب دارای ویژگی‌های منحصربه‌فردی است که آن را از انقلاب‌های اجتماعی بزرگ جهان متمایز می‌کند؛ انقلابی که با توجه به پیشینه انقلاب‌های اجتماعی گذشته، کمتر کسی وقوع آن را پیش‌بینی می‌کرد. دامنه تأثیر انقلاب‌ها هیچ‌گاه به سطح داخلی محدود نمی‌شود، بلکه بر نظام بین‌الملل نیز اثرگذار است؛ چنان‌که تأثیر انقلاب اسلامی ایران امروز پس از گذشت سه دهه از وقوع آن در خیزش مردم منطقه خاورمیانه دیده می‌شود.

تبیین‌ها و توصیف‌های متعدد از انقلاب، اهمیت مطالعه آن را دوچندان می‌کند. از همین روست که با گذشت سه دهه از انقلاب اسلامی ایران هنوز بخشی از مطالعات و پژوهش‌های داخلی و خارجی به این موضوع اختصاص دارد.

گذشته از تلاش نظریه‌پردازان خارجی، تبیین انقلاب اسلامی و شناخت علل شکل‌گیری آن برای ما ایرانیان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا آخرین انقلاب بزرگ اجتماعی با بازتاب گسترده جهانی در جامعه‌ای روی داد که در آن زندگی می‌کنیم و به همین رو نیازمند آشنایی بیشتر با مسائل آنیم.

کتاب حاضر که به‌عنوان متن درسی انقلاب اسلامی تدوین شده، ویراست دوم از کتاب *درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی* است که تلاش دارد تا با روش جدیدتری نسبت به متون پیشین به تحلیل انقلاب اسلامی و تحولات سه دهه بعد از انقلاب بپردازد. از این رو در بخشی

از این کتاب می‌کوشیم تا پیشینه تاریخی انقلاب اسلامی و مسائل پس از آن در قالب چالش میان دو الگوی «شبه ترقی غرب‌گرا» و «تعالی اسلامی» مورد تحلیل قرار گیرد و با همین الگو، مسائل سه دهه پس از انقلاب نیز بررسی شود.

یکی از ابهاماتی که در کتاب پیشین از سوی برخی صاحب‌نظران مطرح شده بود، مفهوم ترقی و تعالی بود که به‌منظور فهم بهتر و توضیح این دو مفهوم، واژه‌هایی به آنها اضافه گردیده است. در حقیقت تجربه یک‌سال تدریس این کتاب در دانشگاه و استفاده از نظرات اساتید و دانشجویان، زمینه‌ای را فراهم نمود تا به اصلاح و توضیح برخی مفاهیم مطرح‌شده در کتاب بپردازیم.

در این ویراست با اضافه نمودن برخی واژه‌ها تلاش شده ابهامات موجود برطرف شود. بنابراین واژه‌های «ترقی غرب‌زده»، «ترقی غرب‌گرا» و «شبه ترقی غربی» همگی بیان‌کننده الگوی شبه ترقی غرب‌گراست که در برخی موارد در متن به اختصار از عبارت «ترقی» نیز استفاده شده است. البته علت استفاده از واژه‌های مضاف به «ترقی» در عبارت‌های مختلف، دلایل خاص خود را دارد که در متن بدان پرداخته می‌شود. به همین نسبت در مقابل واژه «ترقی» از مفهوم «پیشرفت و تعالی اسلامی» استفاده شده که مبین چارچوبه فکری خاصی است. در متن حاضر تعبیری نظیر «پیشرفت»، «پیشرفت و تعالی»، «تعالی» و «پیشرفت و تعالی اسلامی» به کار رفته که همگی مبین یک چارچوبه فکری است و در نقطه مقابل الگوی شبه ترقی غرب‌گراست.

آشنایی و ارتباط ایران و غرب در اواخر دوران قاجاریه و نیز مقایسه وضعیت دو جامعه ایران و غرب، زمینه پرسش از عقب‌ماندگی ایران و علل آن گردید. در پاسخ به این سؤال و در جهت برون‌رفت از این وضعیت و پیشرفت ایران، دو نگرش متفاوت به وجود آمد که می‌توان از آنها در قالب دو پارادایم فکری و یا دو الگوی متمایز برای پیشرفت ایران نام برد: یکی «الگوی ترقی» که خود به دو الگوی شبه ترقی غرب‌گرا (در دوره قاجاریه) و الگوی باستان‌گرایی شبه ترقی (در دوره پهلوی) تقسیم می‌گردد و دوم «الگوی پیشرفت و تعالی

شایان ذکر است لفظ «ترقی» به معنای پیشرفت نیز به کار می‌رود، اما چون در متن حاضر تلاش می‌کنیم تا بین دو دیدگاه نسبت به پیشرفت تفکیک قائل شویم، پیشرفت برپایه مبانی معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی غربی را به اختصار «الگوی ترقی» می‌نامیم و پیشرفت با مبانی معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی اسلامی - ایرانی را به اختصار «الگوی تعالی» نام می‌نهیم.

نگرش شبه‌ترقی غرب‌گرا تلاشی برای حرکت بر مبنای الگوبرداری از غرب و نفی فرهنگ خودی بود، اما تعالی‌خواهی، پیشرفت را بر پایه فرهنگ و هویت خود ترسیم می‌نمود. جریان شبه‌ترقی برای تبدیل ایران به یک کشور پیشرفته غربی، در یکصد سال گذشته تلاش بسیاری نمود. اما در کنار این امر، تعالی‌خواهی نیز از همین دوران شکل گرفت و در تداوم خویش منجر به شکل‌گیری انقلاب اسلامی در قالب نفی غرب‌زدگی گردید.

بررسی تاریخی نشان می‌دهد که شبه‌ترقی‌خواهی غربی پس از سال‌ها تلاش، کمتر توفیق یافت. افزون بر این، مشکلات فراوانی برای جامعه ایران نیز در پی آورد. بنابراین شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران را می‌توان واکنشی به غرب‌گرایی در یکصد سال گذشته و راهی برای پیشرفت در چهارچوب فرهنگ بومی تلقی نمود و بر همین اساس می‌توان آن را انقلابی در راستای هویت‌خواهی و استقلال‌طلبی مردم ایران تفسیر کرد.

بی‌گمان انقلاب اسلامی ایران نگرشی ضدغربی داشت، اما نخله‌های فکری غرب‌زده در ایران پس از انقلاب هیچ‌گاه از میان نرفت، بلکه در قالب جریان فکری و با قرائت‌ها و تفسیرهای مختلف در مقاطعی پس از انقلاب ظهور یافت. بنابراین منازعه میان دو جریان ترقی‌خواه و تعالی‌خواه - که از اواخر دوران مشروطیت آغاز شد و تا به امروز که سه دهه از انقلاب اسلامی می‌گذرد، تداوم یافت - شاید در آینده نیز ادامه داشته باشد. بر این اساس یکی از چالش‌های پیش‌روی انقلاب اسلامی (البته با قرائت‌های خاص و بعضاً تفاسیر دینی و التقاطی) تلاش‌های این جریان شبه‌ترقی در چالش با نگاه تعالی‌خواهانه خواهد بود.

در فصول آغازین متن پیش‌رو می‌کوشیم تا شکل‌گیری انقلاب اسلامی بر مبنای طرح این دو الگو مطرح گردد و سپس جریان‌های فکری موجود در ایران معاصر نیز مورد بررسی قرار گیرد. سپس در تحلیل الگوی تعالی با استفاده از دیدگاه‌های بنیان‌گذار جمهوری اسلامی

ایران، شعارهای مردمی و نظریه‌های انقلاب، به موضوع هویت و استقلال در انقلاب اسلامی پردازیم. با عنایت به ضرورت طرح آرمان‌ها، اهداف و دستاوردهای انقلاب اسلامی در بحث از نگرش تعالی‌خواه، این موارد و نیز آینده انقلاب اسلامی و چالش‌های پیش‌روی آن، در فصل‌های جداگانه بررسی می‌گردد.

از آنجاکه کتاب حاضر با انجام اصلاحات مورد نظر اساتید و صاحب‌نظران تجدید چاپ شده، همچنان ممکن است برخی ابهامات و اشکالات موجود در کتاب از نظر نگارندگان دور مانده باشد. از این‌رو، امیدواریم استادان، محققان و دانشجویان گرامی با راهنمایی‌ها و خرده‌گیری‌های خود بر غنای این اثر بیفزایند.

محمد رحیم عیوضی و محمد جواد هراتی
تأیستان ۱۳۹۰

www.ketab.ir